

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ

Изследване на „предлагането“

Преди началото на работата по настоящия текст „предлагането“ беше практически неизследвана област. В резултат цялата необходима информация трябваше да бъде събирана в процеса на работата. Основният източник на информация бяха две групи дълбочинни интервюта, проведени през периода септември 2002–септември 2003 г. В първата група бяха интервюирани представители на граждански организации и лекари, работещи с наркозависими (30 интервюта). Във втората група бяха интервюирани дългогодишно употребявали хероин, пласъори на второ и трето ниво, офицери от полицията и специалните служби (50 интервюта). Интервютата с лица, които се оценяваха като притежаващи и готови да споделят ключова информация (пласъори от второ, трето и четвърто ниво и висши офицери), бяха проведени от двама членове на екипа, работещ върху анализа. Допълнително за достигането до лица, участващи във второ и трето ниво в наркоразпространението, бяха набрани интервюиращи, които отговаряха на критерии (предварително разработени от екипа), предпоставящи успеха при осъществяването на тази сложна задача. Достигането до лицата от второ, трето и четвърто ниво от наркорежите бе осъществено след специална предварителна подготовка, като се осигуряваха лица посредници от техните антуражи.

Като допълнителни източници на информация бяха използвани:

- Периодични пресконференции, съобщения за печата и специални доклади, публикувани от местните полицейски и национални служби, както и от специалните служби и гражданските организации.
- Статии в средствата за масово осведомяване и разследващи анализи. Бяха анализирани над 4000 статии от 1992 г. насам и особено след 1996 г.

Социологическо изследване на „търсенето“

Първите изследвания за употребата на наркотици се появяват в България в средата на 90-те години. Проучванията са насочени преди всичко към учениците в горните класове в най-големите градове. Повечето от тях могат да се определят като сондажи и нямат представителен характер. През периода 1999–2001 г. се провеждат първите представителни изследвания пак сред ученици в най-големите градове. Данните дават възможност да се направи оценка за състоянието при ня-

кои от най-рискните групи, но не осигуряват информация за употребата и злоупотребата с психоактивни вещества в цялата страна.

Видове изследвания на потреблението на психоактивни вещества

До момента в страната са провеждани следните видове изследвания за потреблението на психоактивни вещества:

- **Сондажни проучвания сред учениците** – обхващат различни региони и възрастови групи и дават най-обща представа за състоянието и развитието на потреблението на наркотици сред учениците, без да имат представителен характер.
- **Представителни проучвания за учениците** – до момента са проведени няколко представителни за различни възрастови групи или региони изследвания на ученици, като по-значими са две, които дават надеждна и сравнима информация за употребата на психоактивни вещества сред тях:
  - *„Употребата на психоактивни вещества сред учениците от средния курс в гр. София“* – изследването е проведено сред 1398 ученици от средния курс – IX–XII клас, в софийските училища в периода май-юни 2002 г. То е осъществено от Националния център по наркомании и Столичния профилактично-лечебен център по проблемите на наркоманите и е представително за учениците от средния курс в столицата. Изследваните ученици са на възраст 15–19 години.
  - *„Ученици и психоактивни вещества: употреба, тенденции, проблеми - Пловдив 2002“*. Изследването е разширено и обхваща 1533 ученици от VI до XII клас, на възраст 12–19 години. Използвана е двустепенна, гнездова извадка, чрез която са избрани 74 училищни паралелки от 39 училища и техникуми в различните райони на града. Учениците в тези паралелки са изследвани изчерпателно по метода на пряката групована анонимна анкета. Полевата работа е извършена в периода декември 2002–януари 2003 г. Проучването е осъществено от Националния център по наркомании в сътрудничество с Общинския съвет по наркотични вещества в Пловдив.
- **Проучвания на употребата на психоактивни вещества, представителни за пълнолетното население на страната или за определени възрастови групи (например 15–30 години):**
  - *„Национално проучване „Младеж – 2000“*, проведено от НЦИОМ. Предоставя данни за отношението на младите хора към декриминализирането на меките наркотици в България.
  - *„Национално представително изследване в България по проблемите на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества“*. Проведено е от Центъра за изследване на демокрацията и Агенция „Витоша Рисърч“ в периода **декември 2002–януари 2003 г.** На практика това е първото национално представително изследване, което дава информация както за цялото население на страната, така и в частност за най-рисквата група, младежите на възраст 15–30 години.
  - *„Национално представително изследване в България по проблемите на*

употребата и злоупотребата с психоактивни вещества“. Проведено е от Центъра за изследване на демокрацията и Агенция „Витоша Рисърч“ в периода **юни-юли 2003 г.** Това проучване е осъществено по методологията на Европейския център за мониторинг на злоупотребата с наркотици (EMCDDA) и е първото за страната, на базата на което могат да се правят сравнения в международен план.

- **Качествени проучвания** – нямат претенции за представителност на данните, но дават допълнителна и по-детайлизирана информация за нагласите и практиките на определени групи настоящи и потенциални потребители на психоактивни вещества.

Методология на националните изследвания, проведени от Центъра за изследване на демокрацията и Агенция „Витоша Рисърч“

Без да пренебрегва различните гледни точки, екипът, разработил този текст, се опита да намери обща изходна основа за **оценка на реалното потребление на наркотици в страната**. За целта бе проведено първото национално представително изследване по проблемите на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества. При все че националните представителни изследвания (population-based surveys) невинаги са надежден източник на информация за социално неприемливи и скрити механизми на разпространение и злоупотреба (unreliable for rarer stigmatized and hidden patterns of drugs use), това е тип изследване, което дава цялостна картина за ситуацията и предоставя релевантна информация за по-дълбочинни изследвания.

- **„Национално представително изследване в България по проблемите на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества“ - декември 2002-януари 2003 г.** Проучването използва две независими извадки. *Първата* е представителна за цялото население на страната над 15-годишна възраст (N = 823), а *втората* е представителна за възрастовата група 15–30 години (N = 1098). Използвана е двустепенна гнездова извадка, а методът е пряко, стандартизирано интервю. Основната информация, получена от изследването, е за *проникването, разпространението, нагласите към употребата и злоупотребата с различни видове наркотични вещества*.

За да се отговори на основния въпрос какъв е броят на употребяващите психоактивни вещества бяха използвани две групи въпроси:

- Първо, това бяха **преките стандартизирани въпроси**, за които се предполага, че само част от употребяващите и употребявалите ще отговорят и ще „признаят“, че са ползвали изброените групи наркотици. Експертите, подготвящи въпросите, имаха ясното разбиране, че преки въпроси за употребата и зависимостта от психоактивни вещества не са ефективни дори в страни с висока употреба на дрога и либерално законодателство към меките наркотици. Същевременно бе отчетено, че подобни въпроси са се превърнали в стандарт поради възможността обективно да се оцени големината на

групата употребяващи. Освен това екипът, съставящ инструментариума, предполага, че в дългосрочен план данните, получени от тези въпроси, ще могат да бъдат сравнявани във времето. Допълнителна причина за избора на тези въпроси бе възможността за сравнимост с подобни изследвания, провеждани в страните с опит в Европа и Америка.

- Втората група въпроси бяха **косвени**. Предполагаше се, че респондентите по-лесно ще говорят за потреблението на психоактивни вещества от свои приятели и познати, отколкото за самите себе си.
- **„Национално представително изследване в България по проблемите на употребата и злоупотребата с психоактивни вещества“ – юни-юли 2003 г.** Това е второто представително изследване за населението на страната, проведено от Центъра за изследване на демокрацията и Агенция „Витоша Рисърч“ през настоящата година. Разликата от първото е, че въпросите в това проучване са в точно съответствие на въпросите на EMCDDA, което е добра изходна база за по-нататъшни сравнения във времеви и международен план. Изследването обхваща 1057 респонденти на възраст 18+ години, което трябва да се взема под внимание при сравняването на резултатите между двете изследвания. Използвана е двустепенна гнездова извадка, а методът е пряко, стандартизирано интервю.
- В допълнение към горните две изследвания бяха проведени и две **качествени проучвания**. Първото бе сред *зависими от хероин и редовно употребяващи мека дрога*, а второто – сред *експерти и работещи с наркозависими*.

Както се вижда от краткия обзор на провежданите до момента в страната проучвания, те имат нееднороден характер, различна методология и големина на изследваната съвкупност. Това до голяма степен затруднява сравнимостта между тях и при интерпретацията на данните трябва да се отчитат спецификата на всяко от цитираните изследвания и неговият обхват.

Твърде често в средствата за масово осведомяване се правят спекулации с резултати от един или друг вид проучвания и се екстраполират данни, представителни например само за учениците в средния курс към цялото население. Ето защо още веднъж е необходимо да се подчертае, че всяко от цитираните в текста изследване трябва да се съотнася единствено и само към съвкупността, която изследва, без да се правят обобщения за цялото население на страната.